

Globa A. Pedagogical conditions for ensuring of occupational rehabilitation of persons with disabilities

The article deals with the issues of self-realization of persons with disabilities at the process of their occupational rehabilitation. The ensuring of differential education of children of different categories was analyzed in the framework of national state system. The implementation of state and regional programs of social protection of the population in Ukraine is impossible without intensive care, and the development of modern professional education system (including the disabled persons) at competitive trades and professions. The theoretical research, acquaintance with the innovative developments of improving of the healthy status of persons with disabilities that were developed by scientists and practitioners, the analysis of practical experience of solving problems of their professional orientation and occupational rehabilitation, the results of experimental works allow us to formulate a number of suggestions for improving of productivity of rehabilitative centers of employment of disabled people. It can help us to improve organization structure and controlling of the system of professional rehabilitation and occupation of persons with disorders.

Key words: psychophysical rehabilitation, social adaptation, inclusion, integration, occupational rehabilitation, medical psycho-pedagogical support.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2015 р.

Статтю прийнято до друку 20.09. 2015 р.

УДК: 376-056.262-053.6

Глушенко К.О., Ращенко А.С.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

У статті представлено результати експериментального дослідження особливостей розвитку та реалізації творчих здібностей підлітків зі зниженим зором. Результати науково-практичної роботи дозволили дійти висновку про те, що порушення зору, не чинячи безпосереднього впливу на формування творчих задатків, створюють перепони для їх втілення в практичній діяльності. Отримані дані демонструють значні розходження у стані сформованості трьох компонентів розвитку творчих здібностей – когнітивного, практичного та емоційно-оцінного – серед підлітків з нормальним та зниженим зором. Розходження спостерігалися як в розподілі вподобань щодо вибору творчого дозвілля, так і в джерелах отримання інформації про нього. Доведено необхідність розвитку у підлітків внутрішньої мотивації до творчості, адекватної оцінки власних здібностей, формування навичок пошуку інформації про доступні форми творчого дозвілля.

Ключові слова: підлітковий вік, порушення зору, учні зі зниженим зором, творчі здібності, дозвілля.

У світлі актуальних тенденцій розвитку сучасного гуманістичного суспільства особливого значення набуває сприяння становленню всебічно розвиненої особистості, активному розвитку її вмінь і здібностей, що є запорукою самореалізації людини, її успішної життєдіяльності. Нині відбувається активна інтеграція осіб з інвалідністю до усіх сфер життя суспільства. Сприяння реалізації особистісного потенціалу людини, незалежно від її фізичних можливостей, є необхідною передумовою успішності цього процесу.

Дослідження у галузі загальної психології доводять, що набуття вмінь і навичок, виявлення індивідуальності та здібностей найбільш активно відбувається саме у підлітковому віці [1, 3, 5]. Водночас аналіз спеціальних досліджень в галузі тифлопсихології та тифлопедагогіки доводить, що особи з порушеннями зору відчувають значні труднощі не лише у виявленні власних задатків до творчої діяльності, а й, у першу чергу, в реалізації своїх здібностей і задоволенні творчих потреб [3]. Зниження, чи навіть відсутність, мотивації до творчої діяльності у багатьох осіб з порушеннями зору викликана саме очікуваними перепонами у заняттях творчістю, насамперед, художньою.

Нагальні завдання соціальної інтеграції молоді з порушеннями психофізичного розвитку та недостатня вивченість окресленої проблеми зумовлюють актуальність наукових пошуків, спрямованих на виявлення особливостей розвитку та реалізації індивідуальних здібностей зорозбеприкованих осіб саме у підлітковому віці.

Проведене дослідження мало на меті визначити особливості розвитку творчих здібностей у підлітків зі зниженим зором та встановити найбільш характерні для них прояви.

Проблема розвитку творчих здібностей та їх місця у структурі особистості була предметом

досліджень Д.Б. Богоявленської, Я.О. Пономарьова, О.І. Кульчицької, Н.С. Лейтес, А.Х. Маслоу, І.П. Павлова, Б.М. Теплова [5], С.Л. Рубінштейна та ін. Є.П. Синьова [4], В.З. Кантор, Л.С. Виготський [1], А.І. Зотов простежували особливості формування здібностей особистості з позицій спеціальної психології.

У сучасній психолого-педагогічній літературі здібності розглядаються як індивідуально-психологічні особливості, що формуються в діяльності на основі вроджених задатків, які відрізняють одну людину від іншої та від яких залежить успішність певної діяльності. З'ясовано, що першою ознакою зародження здібностей є схильність – стійка орієнтованість індивіда на певну діяльність, якою він прагне займатися. Під впливом спеціального інтересу до визначеного виду діяльності схильність розвивається у здібність. Системний педагогічний вплив на прояви задатків та схильностей дитини є запорукою розвитку її здібностей.

Здібності формуються протягом усього життя особистості, однак саме у підлітковому віці їх розвиток відбувається у тісному взаємозв'язку з іншими компонентами особистості – спрямованістю, мотивами, характером. У цьому віці формування творчих здібностей є так само обумовленим низкою індивідуальних особливостей, серед яких найвагомішу роль відіграють наступні: самооцінка, рівень тривожності, агресивності, наявність акцентуацій характеру, статеві відмінності, зрілість мотивації, стиль організації власної мисленнєвої діяльності. Їх розвиток найбільшим чином обумовлений системою сімейного виховання і характером внутрішньо сімейних взаємостосунків, а також впливом оточення – однолітків і школи.

Більшість дослідників серед переліку основних властивостей, притаманних творчій особистості, виділяють наступні: сміливість думки, схильність до ризику; багатство фантазії та уяви; проблемне бачення; вміння долати інертність мислення; здатність виявляти суперечності; вміння переносити знання і досвід у нові ситуації; незалежність; альтернативність; гнучкість мислення; здатність до самоуправління.

Разом з цим, в осіб з порушеннями зору виявлення та удосконалення творчих здібностей викликає значні труднощі не лише через особливості психічного розвитку та зниження пізнавальної активності, а, насамперед, через ускладнення в задоволенні творчих потреб, зниження мотивації до творчої діяльності.

При визначенні методологічних підходів до дослідження залежності розвитку творчих здібностей від стану зорової функції та виявлення їх особливостей у підлітковому віці ми спиралися на висунуті А.І. Зотовим думки щодо залежності розвитку психічних явищ й особистості в цілому від порушення зору. Вчений виділяє три групи психічних явищ відповідно до ступеня впливу на них ураження зору. Перша група психічних явищ характеризується відсутністю залежності від патології зору. До другої групи психічних явищ А.І. Зотов відніс явища, рівень досягнень у яких безпосередньо не залежить від патології зору, однак спостерігається диференційована залежність самого процесу досягнення певного рівня від гостроти зору та характеру захворювання. Для третьої групи психічних явищ характерною є пряма залежність від дефекту зору. За даною систематизацією, творчі здібності можна віднести до другої групи, адже не чинячи безпосереднього впливу на формування творчих задатків, порушення зору створюють перепони для їх реалізації у практичній діяльності. Теорія і практика сучасної тифлології довели, що порушення зору, в цілому, відбиваючись на активності людини мають вплив і на прояви творчої активності (Є.П. Синьова, О.М. Федорова).

Завдання розвитку та формування творчої особистості підлітків зі зниженим зором вимагають адаптації та розробки відповідного діагностичного інструментарію для виявлення творчих здібностей учня, його нахилів і рис характеру, необхідних для розкриття його творчого потенціалу.

Дослідження здійснювалося на базі двох шкіл: Богуславської ЗОШ I - III ступенів № 3 та спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №11 I – II ступенів для слабозорих дітей з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу м. Києва. В експериментальному дослідженні взяло участь:

17 підлітків зі зниженим зором (7-8 класи, вік 12-14 років), 18 учнів з нормальним зором (8-ий клас, вік 13-14 років).

З метою виявлення особливостей формування здібностей підлітків зі зниженим зором було розроблено адаптовану методику вивчення стану сформованості творчих здібностей за трьома компонентами: когнітивним, практичним та емоційно-оцінним.

Когнітивний компонент вказує на рівень сформованості спеціальних знань та основних понять з різних видів мистецтва (хореографії, музики, театру, живопису), усвідомлення індивідуальних способів сприймання, запам'ятовування, художнього мислення та суб'єктивної реалізації творчих мистецьких завдань. До його структури входять знання про творчість, прийоми, методи і форми мистецької діяльності.

Про *високий рівень* сформованості когнітивного компоненту свідчить широка обізнаність підлітка у сфері мистецтва, з різних видів творчого дозвілля. Підліток добре обізнаний про цілеспрямовану організацію дозвілля у школі та поза нею (гуртки, секції, студії), про можливості саморозвитку та розширення своїх знань.

Середній рівень характеризується звуженим колом знань про різні види творчої діяльності, способи організації дозвілля. Учень обізнаний лише про ті види занять, до яких залучений у школі чи в певному позашкільному закладі на вимогу батьків чи вчителів.

При *низькому рівні* розвитку даного компоненту інтерес до творчих видів діяльності фактично не проявляється, відсутні знання навіть про загальновідомі види творчості та дозвілля. Якщо дитина й займається чимось, окрім навчання в школі, то не за власним бажанням, не проявляючи ініціативу та цікавість, не виявляє бажання розвивати свої здібності.

Практичний компонент сформованості творчих здібностей свідчить про ступінь залучення підлітка до різних видів творчої діяльності, її активності та результативності, засвоєння ним засобів розв'язання творчих завдань у навчальній і позашкільній діяльності.

Високий рівень розвитку творчих здібностей за даним компонентом означає, що підліток має власне хобі або декілька захоплень, які приносять йому користь та задоволення. Він приділяє їм фактично весь вільний від навчання час. Має вагомі результати та напрацювання. Відвідує гуртки та секції різних напрямів, а також самостійно займається вдома.

Середній рівень розвитку даного компоненту означає, що дитина відвідує один або кілька гуртків, має певні захоплення, яким приділяє частину свого вільного часу. Відвідування гуртків носить непостійний характер, відсутній стабільний результат творчої діяльності. Підліткам притаманна низька вмотивованість.

Низький рівень розвитку даного компоненту означає, що дитина не відвідує ніякі позашкільні заклади, не приділяє увагу та час власним захопленням вдома, оскільки, в більшості випадків, просто їх не має.

Для оцінки когнітивного і практичного компонентів ми використовували анкетування (при діагностуванні дітей з нормальним зором) та бесіду (для підлітків зі зниженим зором). Учням було запропоновано назвати хобі, яке(і) в них є; пояснити, чому вони ним займаються, що їх до цього мотивує; звідки вони дізналися про цей вид діяльності; які спеціальні навички їм необхідні для обраної діяльності, як вони оцінюють результати своєї діяльності. Крім того, після проведення анкетування (бесіди) підліткам пропонували розглянути вироби, виготовлені за різними сучасними популярними техніками (квілінг, скрапбукінг, валяння, декупаж тощо) і запитували, чи знайомі вони з цією технікою, з яких матеріалів виготовлено виріб, як саме вони виготовлені. Таким чином ми визначили види творчості, якими найчастіше цікавляться підлітки, якими займаються, рівень обізнаності про них та мотивацію до творчої діяльності.

Емоційно-оцінний компонент сформованості творчих здібностей включає в себе оцінку ставлення підлітка до творчої діяльності, його оцінку власних здібностей та можливостей, результатів власної діяльності та ступінь адекватності ставлення до чужої оцінки та критики.

Для вивчення даного компоненту була використана методика самооцінки творчого потенціалу особистості, яка дозволяє визначити рівень оцінки підлітком власних можливостей та здібностей. Для учнів загальноосвітньої школи дана методика була проведена у вигляді закритого анкетування. Для підлітків зі зниженим зором, враховуючи особливості їх зорового сприймання, вона була реалізована у вигляді опитування. Відповідаючи на запитання, які їм зачитувалися, учні мали записати номер питання та букву відповідного варіанту відповіді, або назвати їх. За результатами проведення даної методики були виділені наступні рівні у розвитку емоційно-оцінного компоненту сформованості творчих здібностей.

Завищений рівень свідчить про наявність значного творчого потенціалу у підлітка, що створює багатий вибір творчих можливостей для реалізації задатків учня. Також цей результат свідчить про дещо завищену оцінку своїх можливостей та результатів власної діяльності опитуваним. Критику сприймає переважно неадекватно, вважаючи, що все робить правильно. Творчість вважає невід'ємною частиною свого життя.

Адекватний рівень розвитку даного компоненту дозволяє говорити як про існування творчих здібностей, так і про наявність у підлітка остраху невдачі, осуду зі сторони оточення. Такий результат свідчить про адекватність самооцінки опитуваними своїх творчих здібностей, розуміння того, що в будь-якій діяльності є успіхи та невдачі. Учень нормально реагує на критику, на негативні результати власної роботи.

Занижений рівень вказує на низьку самооцінку підлітка. Для цього рівня характерна відсутність віри у свої сили та можливості, думки про нездатність до творчості, пошуку нового і в результаті – повна відсутність творчої діяльності, закомплексованість особистості.

Отримані результати також дали змогу переконатися у достовірності даних, виявлених за допомогою попередньої методики.

Таблиця 1 Стан сформованості творчих здібностей у підлітків зі зниженим зором (у порівнянні з підлітками з нормальним зором)

Компоненти	Когнітивний компонент		Емоційно-оцінний компонент		Практичний компонент		
	Рівні	Зниж. зір, %	Норм. зір, %	Зниж. зір, %	Норм. зір, %	Зниж. зір, %	Норм. зір, %
Високий		35,3	61,1	41,2	22,2	52,9	27,8
Середній		41,2	22,2	47	55,6	35,3	38,9
Низький		23,5	16,7	11,8	22,1	11,8	33,4

Як видно з табл. 1, для більшості підлітків зі зниженим зором притаманним є середній рівень (41,2%) **когнітивного компоненту** сформованості творчих здібностей, а серед учнів з нормальним зором суттєво переважає високий рівень (61,1%) розвитку творчих здібностей за даним критерієм.

Низький рівень розвитку даного компоненту виявлено у 23,5% учнів зі зниженим зором – на противагу лише 16,7% підлітків з нормальним зором. Такі результати ми пояснюємо тим, що діти з нормальним зором мають ширші можливості отримання інформації про різні види творчої діяльності та форми її організації поза школою, ніж діти зі зниженим зором, які реалізують свій творчий потенціал переважно в рамках школи-інтернату під керівництвом педагогів. Водночас, у підлітків з нормальним зором ми виявили низьку зацікавленість навіть у тих видах діяльності, якими вони займаються, в той час як учні зі зниженим зором намагаються самостійно поповнювати знання про свої хобі та удосконалюватися у них, наскільки це можливо.

Найбільше учні загальноосвітньої школи виявилися обізнаними не у сфері творчої діяльності, а в галузі спорту. На нашу думку, це пов'язано з тим, що у школі діють гуртки спортивного плану. Меншою мірою учні обізнані про мистецтво (образотворче, музичне, літературне), тому що цими видами творчої діяльності вони займаються поза школою і дізнаються про них самостійно.

У той саме час опитані учні, які мають занижений зір, добре обізнані про найрізноманітніші напрямки мистецтва, навіть ті, якими безпосередньо не займаються. Вірогідно, що отриманий результат

можна пояснити навчанням в школі-інтернаті з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу й наявністю переважно художніх гуртків у школі. Водночас, як виявилось, у підлітків зі зниженим зором набагато гірше знання про спортивні види діяльності (більшість знайомі лише з тими видами спорту, які є частиною шкільної програми). Таким заняттям, як відеоігри захоплюється значно менша кількість дітей, на відміну від учнів з нормальним зором, що ми пояснюємо зниженими можливостями доступу до цих занять через порушення зору.

Що стосується джерела отримання інформації про можливі шляхи розвитку власних творчих здібностей, більшість підлітків зі зниженим зором знайшли своє захоплення в школі 35,3%, в той час як серед підлітків з нормальним зором цей відсоток становить 16,7%. Цей факт можна пояснити тим, що діти з порушеннями зору проводять у школі значно більшу частину свого часу й їхнє дозвілля, організоване педагогами, є складовою режиму дня. Більшість підлітків з нормальним зором знайшли свої захоплення самостійно (38,9%), а серед підлітків зі зниженим зором лише 17,6% самостійно знайшли собі заняття. Від батьків про свої захоплення дізналися 29,4% учнів зі зниженим зором і лише 11,1% учнів з нормальним зором радилися з батьками. Від друзів інформацію про хобі отримали 17,6% підлітків зі зниженим зором і 33,3% без вад зору.

При дослідженні **практичного компонента** виявилось, що серед підлітків зі зниженим зором найбільша кількість дітей демонструють високий рівень (52,9%), а серед дітей з нормальним зором переважає середній рівень розвитку здібностей за даним компонентом – 38,9%. Ми пояснюємо це тим, що організація життя та діяльності дітей у спеціальній школі спрямована на всебічний розвиток особистості дитини, в тому числі й залучення її до різних видів позакласної діяльності. Для дітей з нормальним зором можливості для розвитку їх здібностей шукають переважно батьки. Ми помітили, що низький рівень розвитку практичного компонента творчих здібностей спостерігається у 11,8% підлітків зі зниженим зором, а серед дітей з нормальним зором – у 33,4% учнів. Такі результати можна пояснити тим, що залучення до гуртків та секцій у спеціалізованій школі є обов'язковим і має не лише виховне та розвивальне значення, а й корекційне, тому є невід'ємною частиною режиму дня. У той час як для учнів загальноосвітньої школи відвідування гуртків не є обов'язковим, не передбачене режимом дня навчального закладу, залежить від можливостей батьків та зацікавленості дитини у пошуку й реалізації своїх творчих здібностей.

Крім того, було виявлено, що більшість підлітків з нормальним зором (88,9%) надають перевагу не творчим захопленням, а дозвіллю, пов'язаному зі спортом (переважно це – футбол, а також баскетбол, теніс, катання на ковзанах та роликах, спортивні та естрадні танці), якими вони займаються для власного задоволення чи проводячи час з друзями, серед дітей зі зниженим зором спортивними захопленнями цікавляться 35,3%.

Під час опитування підлітків з нормальним зором було виявлено, що серед дітей, які відвідують гуртки, 61,1% займаються позашкільною спортивною діяльністю професійно, а 22,2% відвідують школу мистецтв за напрямом «хореографія», 11,1% – за напрямом «образотворче мистецтво», 5,6% – «музичне мистецтво».

Половина дітей з нормальним зором до своїх захоплень включають також художню діяльність, якою вони займаються самостійно, не відвідуючи гуртки. Перевагу діти надають малюванню (66,7%) та іншим видам образотворчої діяльності (вишивання – 11,1%, різьбярство – 22,2%), музичним мистецтвом займаються 44,4% зрячих дітей.

У школі для дітей зі зниженим зором дослідження показало, що серед усіх опитаних підлітків 41,2% мають захоплення, пов'язані з музикою (вокал, гра на музичних інструментах), 17,6% займаються хореографічною діяльністю. Образотворчому та декоративному мистецтву надали перевагу 41,2% учнів, серед яких 4 займаються малюванням, 2 – вишивкою, 1 – ліпленням. Ще одна дитина пише вірші. Проте не всі діти відвідують гуртки за даними напрямками, деякі з них займаються улюбленими справами самостійно.

На жаль, значний відсоток дітей з нормальним зором основним своїм захопленням назвали не художні заняття, де вони могли б реалізувати свій творчий потенціал, а комп'ютерні ігри та

користування соціальними мережами, інтернет-блогами – 27,8%. Лише невелика кількість дітей з нормальним зором цікавиться кулінарією – 11,2%,

У підлітків зі зниженим зором теж можна виділити ряд інших захоплень, які, переважно, не несуть в собі активних проявів творчих здібностей: відеоігри (11,8%), читання книг (11,8%), перегляд фільмів (11,8%), настільні ігри (23,5%), комп'ютерне програмування (5,9%).

Примітним є те, що більшість дітей зі зниженим зором відвідують хоча б один гурток чи секцію (47%), деякими захопленнями вони займаються додатково самостійно (17,6%). Варто зазначити, що деякі учні займаються в кількох гуртках одразу (35,3%). В музичній школі займаються 23,5% учнів зі зниженим зором, 35,3% учнів відвідують спортивні секції, 41,2% займаються в студіях образотворчого мистецтва.

Результати дослідження виявили ряд відмінностей при виборі творчих занять між підлітками з нормальним і зниженим зором. Так, образотворчою діяльністю займається більша кількість дітей зі зниженим зором, порівняно зі зрячими. Ми пояснюємо це тим, що діти навчаються в школі з художньо-естетичним нахилом. Музичним мистецтвом займається приблизно однакова кількість дітей, тому що цей вид діяльності є для них однаково доступним, адже зір не відіграє в ньому провідну роль. Спортивному дозвіллю перевагу віддали більшість дітей із нормальним зором і лише третина підлітків зі зниженим зором. Але варто зазначити, що ці заняття є, переважно, саме дозвіллям дітей та приємним проведенням часу. Проте значна частина дітей з нормальним зором (61,1%) займається спортом на професійному рівні. Отриманий результат є показовим, хоча виявлення спортивних здібностей підлітків не було предметом нашого дослідження.

Результати діагностики рівня розвитку **емоційно-оцінного компоненту** виявили, що серед підлітків з нормальним зором адекватна оцінка власних творчих здібностей спостерігається у більше половини опитаних – у 55,6%, завищений і занижений рівні оцінки власних творчих здібностей має однакова кількість дітей – 22,2%.

Серед підлітків зі зниженим зором у 47% дітей виявлено адекватний рівень самооцінки, завищений – у 41,2%, а в 11,8% – занижений рівень самооцінки та оцінки результатів власної діяльності. Пояснюємо це неможливістю дітей з порушеним зором об'єктивно оцінити результати власної діяльності, порівняти їх з ціннісними зразками. Дані про надання дітьми з нормальним і зниженим зором переваг у виборі творчих видів діяльності були вже проаналізовані під час розгляду результатів за двома попередніми компонентами сформованості творчих здібностей.

Загалом, відзначимо, що порівнюючи результати дослідження у масовій школі та у школі для дітей з порушеннями зору, можна дійти висновку, що певні відмінності проявляються в усіх трьох компонентах. Так, серед учнів з нормальним зором значно переважає високий рівень розвитку когнітивного компоненту, в той час, як у більшості підлітків зі зниженим зором виявлено середній рівень сформованості здібностей за даним компонентом. Це пояснюється більшим доступом учнів масових шкіл до різноманітних джерел інформації, ширшим колом спілкування, більшою кількістю часу, який вони проводять з батьками та друзями (у дітей зі зниженим зором спілкування відбувається переважно в межах школи-інтернату).

Що стосується практичного компонента, то у звичайній школі ми спостерігали меншу зайнятість дітей у позашкільних закладах (33,4% дітей не відвідують жодний гурток, не мають практичного хобі), тоді як серед підлітків зі зниженим зором цей відсоток становить лише 11,8%.

Відмінності також спостерігаються і в емоційно-оцінному компоненті – для дітей з нормальним зором характерна більш адекватна оцінка власних здібностей і результатів діяльності, коли серед підлітків зі зниженим зором виявлено переважання завищеної оцінки власних здібностей. Поясненням цього можуть бути псевдокомпенсаторні прояви особистості підлітка, яка формується в умовах зорової деградації.

Досліджуючи інші компоненти, нами були виділені також деякі особливості мотивації. Виявлено, що у підлітків зі зниженим зором, незважаючи на більшу залученість до гурткової роботи, рівень мотивації значно нижчий, ніж у дітей з нормальним зором. Ми можемо це пояснити обмеженістю

інформаційного простору дітей зі зниженим зором, неправильною оцінкою дітьми власних здібностей та можливостей, низьким рівнем зацікавленості дітей у творчій діяльності, що обумовлено відсутністю зорових стимулів. Особливістю підліткового віку є переважання зовнішньої мотивації, а внутрішня перебуває ще на стадії формування.

Спираючись на результати проведеного нами дослідження, можна стверджувати, що підґрунтям розвитку творчих здібностей є цілеспрямоване створення належних умов та надання можливостей для виявлення й прояву творчих здібностей дитини.

Надані на підставі результатів дослідження рекомендації стосуються: підвищення мотивації підлітків до творчої діяльності, розвитку внутрішньої мотивації творчості; забезпечення доступу до інформації про різні види творчої діяльності, розвиток навичок пошуку необхідної інформації; урізноманітнення позакласних форм творчої діяльності (майстер-класи, конкурси талантів, тематичні вечори, тижні творчості тощо); вибору видів творчої діяльності, орієнтованих на дотиково-зорове сприймання; формування об'єктивної самооцінки та ставлення до власних здібностей.

Отже, підлітковий вік є сензитивним для розвитку і реалізації творчих здібностей дитини незалежно від стану її зору. Процес розвитку творчих здібностей підлітків зі зниженим зором повинен мати корекційну спрямованість, здійснюватися на індивідуальній основі. Необхідним є формування адекватної самооцінки і ставлення до результатів власної діяльності, розширення можливостей для практичної діяльності поза школою, збагачення уявлень та знань про різні види творчості, забезпечення можливості вільного вибору творчих занять.

Враховуючи компенсаторно-реабілітаційне значення залучення осіб з інвалідністю до художньої творчості, розвитку їх естетичних уподобань та здібностей, вбачаємо значну перспективу подальших практично орієнтованих досліджень з окресленої проблематики.

Використана література:

1. **Виготський Л. С.** Уява і творчість у дитячому віці. Психологічний нарис: Кн. для вчителя / Л.С. Виготський. – М.: Просвещение, 1991. – С. 71-77.
2. **Дружинин В. Н.** Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. - СПб.: Издательство "Питер", 1999. - 368 с.
3. **Райс Ф.** Психология подросткового и юношеского возраста / The Adolescent : Development, Relationships, and Culture / Ф. Райс, К. Долджин ; пер. с англ.: Е. И. Николаева. - 12-е изд. - СПб. : Питер, 2010. - 816 с.
4. **Синьова Є.П.** Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору [Текст] : монографія / Є. П. Синьова ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. - 441 с.
5. **Теплов Б. М.** Здібності та обдарованість // Хрестоматія з вікової та педагогічної психології / Б. М. Теплов – М. : Наука, 1981. – С. 129-135.

References:

1. **Vigots'kij L. S.** Ujava i tvorchist' u ditjachomu vici. Psihologichnij naris: Kn. dlja vchitelja / L.S. Vigots'kij. – М.: Prosveshhenie, 1991. – S. 71-77.
2. **Druzhinin V. N.** Psihologija obshhjih sposobnostej / V. N. Druzhinin. - SPb.: Izdatel'stvo "Piter", 1999. - 368 s.
3. **Rajs F.** Psihologija podrostkovogo i junosheskogo vozrasta / The Adolescent : Development, Relationships, and Culture / F. Rajs, K. Doldzhin ; per. s angl.: E. I. Nikolaeva. - 12-e izd. - SPb. : Piter, 2010. - 816 s.
4. **Sin'ova Y. P.** Osoblivosti rozvitku i vihovannja osobistosti pri glibokih porushennjah zoru [Tekst] : monografija / Є. P. Sin'ova ; Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova. - K. : Vid-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2012. - 441 s.
5. **Teplov B. M.** Zdibnosti ta obdarovanist' // Hrestomatija z vikovoї ta pedagogichnoї psihologii / B. M. Teplov – M. : Nauka, 1981. – S. 129-135.

Глушенко Е.А., Раценко А.С. Особенности формирования творческих способностей у подростков со сниженным зрением

Статья посвящена актуальной проблеме развития и реализации творческих способностей подростков со сниженным зрением. Поданы результаты экспериментального исследования, которое позволило выявить значительные расхождения в степени реализованности творческих способностей у детей с нарушенным и нормальным зрением. Различия наблюдались как в предпочтениях при выборе видов творческого досуга, так и в способах получения информации о них. Результаты эксперимента свидетельствуют о необходимости выбора для слабовидящих подростков видов творческой деятельности, ориентированных на тактильно-зрительное восприятие, формирование объективной самооценки, а также отношения к оценке собственных способностей. Необходимыми условиями успешной реализации творческого потенциала в подростковом возрасте, который является сензитивным для развития всех сторон личности, являются повышение мотивации к творческой деятельности, развитие внутренней мотивации к творчеству, обеспечение информации о различных видах творческой деятельности, развитие навыков поиска необходимой информации у слабовидящих учеников.

В рамках исследования среди школьников со сниженным зрением был проведен ряд мероприятий, направленных на расширение круга доступных форм внеклассной творческой деятельности слабовидящих подростков – мастер-классы, конкурс талантов, тематические вечера, недели творчества.

Ключевые слова: подростковый возраст, творческие способности, задатки, нарушения зрения, досуг.

Glushenko K., Rashchenko N. Peculiarities in development of creative talents in teenagers with low vision

The article covers an important issue of development and implementation of creative abilities. The findings of the experimental study discovered significant divergence between teenagers with normal and impaired vision regarding fulfillment of their creative abilities and talents according to three components of creativity development – cognitive, practical and emotional. There were differences in the preferences of creative leisure time activities, as well as in the sources of information about them. The study proves necessity of providing visually impaired teenagers with opportunities to develop their creative abilities, using tactile perception and residual vision, promoting their self-esteem and ability to assess own talents. Among the most vital preconditions for development of creative abilities in visually impaired teenagers are motivating teenagers for creative activity, inner motivation development, providing information about available options for creativity, teaching teenagers to look to information on the desirable creative leisure time activities.

Index words: adolescents, creative abilities, potential, visual impairment, leisure.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2015 р.

Статтю прийнято до друку 30.09. 2015 р.

Рецензент: д. пед. н., проф. Федоренко С.В.

УДК: 316.614:376-056.36

Дмитрієва І.В., Одинченко Л.К.

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ ЯК ФАКТОРУ ЇХНЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються питання розвитку самостійності учнів спеціальної школи-інтернату як фактору їхньої соціалізації й адаптації у навколишньому середовищі та суспільно-громадському житті. Здійснено аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної й методичної літератури за зазначеною проблемою. Обґрунтовано корекційно-виховний потенціал позаурочної діяльності з формування та розвитку самостійності розумово відсталих школярів. Розкрито основні завдання, форми позакласної роботи. З'ясовано окремі педагогічні умови розвитку самостійності вихованців спеціальних шкіл-інтернатів у різноманітних видах діяльності, серед яких особлива увага приділяється ролі суспільно-корисній та трудовій праці. Окреслено вимоги щодо організації індивідуальних справ і доручень як одного із напрямків розвитку самостійності учнів.

Ключові слова: соціалізація, спеціальна школа-інтернат, розумово відсталі учні, самостійність, позакласна діяльність.

Одним із пріоритетних завдань системи спеціальної освіти є забезпечення необхідного рівня соціалізації учнів з обмеженими можливостями здоров'я. Загальновідомо, що соціалізація є складним і тривалим процесом придбання дитиною з психофізичними вадами соціального статусу суспільного індивіда, всебічного формування його як особистості, адаптації до навколишнього середовища та громадського життя. Соціалізація має ґрунтуватися на засвоєнні школярами відповідних форм поведінки з поступовим переходом до самостійної реалізації їхніх особистісних установок у процесі поетапного «культурного зростання» (за Л.Виготським). Тому повноцінна соціалізація вихованців спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів супроводжується такою організацією корекційно-педагогічного процесу, що забезпечує розвиток в учнів самостійності, здатності до самоорганізації, саморозвитку, самовиховання.

У психолого-педагогічній літературі розглянуто особливості становлення самостійності у школярів (Л.Виготський, І.Бех, О.Голуб, М.Дідора, Л.Канішевська, Б.Кобзар, О.Кононко, В.Лозова, П.Підкасистий, Є.Постовойтов, О.Савченко, В.Сухомлинський тощо). Вчені розглядають самостійність як складну інтегральну якість, що визначається вмінням учня свідомо скеровувати свою поведінку, діяльність відповідно до власних поглядів і переконань, долаючи перешкоди на шляху до практичної реалізації обраної програми дій без допомоги інших. Через самостійність проявляється життєва позиція учня, його прагнення реалізувати себе в діяльності як особистість, сформованість відповідних умінь і навичок.